

Fekete Kristóf:

Zavarba hozott kiskorúságunk.

Popovics Zoltán, Szécsényi Endre (szerk.):

Esztétika – történelem – hermeneutika.

Tanulmányok Kisbali László emlékére¹

A L'Harmattan Kiadó gondozásában, Popovics Zoltán és Szécsényi Endre szerkesztésében megjelent *Esztétika – történelem – hermeneutika* című gyűjteményes tanulmánykötet magas színvonalú munka. Az előszó mellett tizenöt kisebb lélegzetvételű értekezést magában foglaló kötet a 2009-ben elhunyt Kisbali László emlékének szenteltetett, ám a könyv tanulmányainak minden esetben legfeljebb ugródeszkája, kiindulópontja egy-egy ismert, sokat idézett, ám részleteiben szerzője által végig nem vitt Kisbali-gondolat. Így Kisbali szerepe lényegében annyira szűkül (már amennyiben ez szűkülés), hogy legkedvesebb témáit és módszertani alapkérdéseit gondolják tovább a tanulmányok szerzői, ezáltal nem meglepő, hogy elsősorban a felvilágosodáskori esztétikatörténet, a neolatin filológia, illetve a Kanttól Foucault-ig terjedő történelemfilozófia lesznek azok a nagy témák, melyeken belül végtelen sokszínűséggel differenciálódnak a kötet szövegei. Az *Esztétika – történelem – hermeneutika* így sokkal inkább Kisbalitól indul, minthogy hozzá térne meg; sokkal inkább tölti be a befejezetlen témák folytatásának megkapó küldetését, a meg nem írtak megírásának feladatát, mint a legendásan keveset, de azt a keveset annál magvasabban publikáló Kisbali László értelmezését. Ez pedig így van jól. Ahogy a kötet szerkesztői az előszóban fogalmazzák, a könyv „reprezentatíván – bár távolról sem teljességre törekvő módon – mutatja be hol tart ma Magyarországon azon szakterületek és témák tudományos kutatása, amelyeket Kisbali magas szinten művelt, és amelyekre, [...] számottevő közvetlen vagy közvetett hatást gyakorol” (7–8).

Noha a kötet tanulmányai nagyon széles spektrumon, a fenséges esztétikai fogalmának útvesztőitől, Kant felvilágosodásfogalmán keresztül Lessing egy

¹ Popovics Zoltán, Szécsényi Endre (szerk.): *Esztétika – történelem – hermeneutika. Tanulmányok Kisbali László emlékére*. Budapest, L'Harmattan, 2019. A kötet oldalszámaira egyéb megjelölés nélkül, zárójelben hivatkozom.

Fekete Kristóf: *Zavarba hozott kiskorúságunk*.

drámájának első magyar fordítójaig mozognak, az elágazó ösvények közös kertjét mégsem pusztán a Kisbalira való utalások és a közös, szintén rá visszavezethető motívumok biztosítják, hanem alapvetően az a módszertani keret, melyből tulajdonképpen a kötet egységes mondanivalója, úgymond üzenete is kibontakozik. Ám mielőtt elmerülnénk az általánosságokban, érdemes figyelmünket előbb a részletekre fordítanunk. A tér, az idő és az olvasói érdeklődés szűkében természetesen nem vállalkozhatom a kötet összes tanulmányának ismertetésére, viszont mégis érdemesnek tartom kiemelni a recenzens merőben szubjektív (ám általános helyeslésre igényt tartó!) ítélete szerinti legjobb szövegeket.

A kötet nyitótanulmányában Radnóti Sándor gondolja tovább Kisbali egy posztumusz írását,² melyben utóbbi Ritter magyarul először akkor megjelent, nagyhatású táj-tanulmányának alaptézisét kívánta kritizálni.³ Ritter híres gondolatmenetében a táj és így a természet mint esztétikai tárgy keletkezését a modern ipari társadalom kompenzációjának tulajdonította, Petrarca híres félbemaradt szemlélődését pedig az emberi történelem első, bár csak „félíg” sikeres esztétikai pillanataként határozta meg. Radnóti a kortárs szakirodalom – és persze Kisbali töredéke – alapján éppen ezt a kompenzáció-logika által diktált megoldást kritizálja, hogy végül arra jusson, nem annyira és nem *pusztán* az ipari társadalom és az azzal mélyen összefonódó modern természettudomány természetet eldologiasító (és így az embert attól felszabadító) hatása annak az oka, hogy a táj esztétikai fogalma megszületik, hanem sokkal inkább az emberi rend és kultúra történeti fogalmának létrejötté. Abban a pillanatban, melyben a modernitás felfedezi a történelem *csinálhatóságát*,⁴ s ezzel együtt azt az alapvetést, miszerint saját világa, saját kultúrája a történeti időben megváltoztatható és igénybe vehető, egyben tételez egy másik rendet is, melyre ez a merőben emberi aktivitás képtelen kiterjedni, mely túlnyúlik kezein, s amely így szembe-

² Kisbali László: A modern esztétika születése és a hegymászás szelleme (Joachim Ritter: Szubjektivitás). *BUKSZ*. 2009/2. 136–137. [posztumusz töredék]

³ Joachim Ritter: A táj. Az esztétikum funkciója a modern társadalomban. In Uő: *Szubjektivitás*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Atlantisz, 2007. 113–143.

⁴ Ahogy az Reinhart Koselleck híres megfogalmazásában áll: „csak 1780 óta gondolható gondolat, hogy a »történelem« csinálható. A megfogalmazás egy új tapasztalatról, s még inkább újfajta várakozásokról árulkodik: nevezetesen hogy fokozódó mértékben vagyunk képesek a történelmet megtervezni, és a tervezetteket végre is hajtani”. Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz, 2003. 302.

kerül e történeti renddel. Nos, Radnóti állítása szerint ez a másik rend nevezte-
tik el természetnek, s végül ennek alete lesz a tárgy is mint esztétikai tárgy.

Csuka Botond *Providenciális érzékenység: a brit felvilágosodás esztétikájáról* cí-
mű szövegében Kisbali egyik leglényegesebb problémájában, az „esztétika előtti
esztétikák” világában merül el. Csuka (épp, mint Kisbali) tisztán látja, hogy a
Baumgarten előtti esztétikai gondolkodás olvashatóságának megteremtése már
önmagában nehéz tudományos feladat, hiszen az esztétikai alapfogalmainkat je-
len formájukban megteremtő romantikus diskurzus éppen azokat a korábbi
hagyományokat tette nehezen olvashatóvá vagy egyenesen olvashatatlaná, me-
lyek saját fogalmaik és alapvetéseik kialakulásában is központi szerepet ját-
szottak. Ennek jegyében járja körül Csuka a brit felvilágosodás „experimentális
esztétikáit”, melyek egy átfogó antropológiai program jegyében „az embert mint
érzékeny teremtenyt fedezték fel” (53.). Ez a bizonyos felfedezés egyben össze-
függésbe kerül az emberi jó új, radikálisan evilági, az „itteni” boldogságon alapu-
ló fogalmával is, miképp immáron az egyes ember boldogsága elválaszthatatlan
lesz attól, „ahogyan *ebben* a világban *érzi* magát”. (54.) Mindemellett Csuka
rámutat arra is, hogyan fonódik össze mindez a Newtontól induló, ám épp a
tárgyalt (esztétikai időszámításunk előtti) esztétikákban is központi szerepet
játszó *naturalizált Gondviselés* elképzelésével, tehát azzal az alapvetően deista
gondolattal, miszerint Isten kiszámítható természeti törvényekben hagyta magát
a világra, s épp emiatt érző-érzéki – természeti-antropológiai módszerekkel leír-
ható és az esztétikai kérdéseken „letesztelhető” – természetünkben fedezhető fel.

Igen hasonló problémakörben merül el Szécsényi Endre is, aki tanulmá-
nyában a *fenséges* XVII–XVIII. századi történetének problémáira és ellentmon-
dásaira próbál több nézőpontból rávilágítani. A módszertani kritika Szécsényi
esetében is az, hogy a klasszikus esztétikák fő fogalmainak, így jelen esetben a
fenségesnek a történeti rekonstrukciója jellemzően Kantig vagy legfeljebb Ed-
mund Burke-ig szokott terjeszkedni, ám az őket megelőző nagyjából száz év
szintén perdöntő volt a fogalom kialakulásában. Szécsényi Pseudo-Longinosz
híres fenséges-értekezésének és így magának a tárgyalt fogalomnak az európai
újralfedezését és az esztétika területére való transzponálását próbálja feltárni.
Boileau, Addison vagy éppen Shaftesbury szövegein keresztül ábrázolja azokat
az ellentmondásokat és nehézségeket, melyeken keresztül a fogalom végül elérte
a XVIII. század végi állapotát, mikor már valójában használható volt a *sublime*
azoknak az érzéki benyomásoknak pozitív kifejezésére, melyeket legkésőbb
Kanttól kezdve mi is így nevezünk. Szécsényi szerint a fenséges fogalmának ki-

terjedt használata túlnyúlik egy puszta esztétikai problémán, ugyanis „a fenséges tapasztalata mind az emberi együttélés és a társadalmi önreprezentáció, mind a természettel való új viszony kialakításának területén egy újfajta spiritualitás kifejeződése vagy feltalálása”. A fenséges lényegi kérdése, hogy „hogyan lehet a konkrét itt és mostban, az illékony különös helyzetben, a végesben és az időbe vetettben mégis megélni a végtelent és az örökkévalót, hogyan lehet a transzcendens mégis alapvetően immanens” (37). A tanulmány annyira sokdimenziós, hogy egy bekezdésben tulajdonképpen összefoglalhatatlan, így az itteni ismertetés legfontosabb konklúziója egybeeshet a tanulmány lakonikus, de lényegi tézisével, miszerint „a fenséges nehéz” (45).

Gárdos Bálint *Követni Catót: Joseph Addison tragédiája és a példázatos történelemfelfogás* című tanulmányában annak jár utána, hogy az elemzett mű címszereplője hogyan válhatott a hősi patriotizmus olyan szimbólumává, melynek egy időben lényegében minden politikai irányzat kisajátítására és nem mellesleg a karakterrel való intenzív azonosulásra törekedett. Ez elsősorban azért igazán érdekes, mert – ahogyan azt Gárdos Addison forrásainak és a kor eszmetörténeti áramlatainak rekonstrukciójával igazolja – a dráma üzenete jó eséllyel egyáltalán nem a példaadás és főképp Cato ilyen példaként való felmutatása kívánt lenni. A tanulmány így a szigorúbb és egyben szűkebb irodalomtörténeti kérdésből (mit jelentett Cato alakja Addison számára) fokozatosan kitágul olyan általános problémák felé, melyek általában a *példázatosság* felvilágosodásbéli nagy kérdéseire vezetnek. Így merül fel annak kérdése, hogy vajon magában a drámában nem inkább a történelmi példakövetés egyáltalán vett lehetőségességének és kívánatosságának kérdéséről van-e szó, mint Cato kétséges heroizmusáról. Ez pedig egyrészt a történelem előbb folytonos, majd a felvilágosodás körül radikálisan nyitottá váló fogalmáig,⁵ másrészt – ezzel együtt – a művészet példaadó, morális jobbításra felhasználható szerepének korabeli kérdéseire vezet el.

Végül röviden utalnék egy *par excellence* filológiai tanulmányra is, méghozzá Balogh Piroska *Esztétikatörténet és latin filológia* című szövegére. A szöveg első részében Balogh újabb filológiai bizonyítékokkal erősíti meg Kisbali híres és nagy hazai visszhangot kiváltó, sokrétű és csak látszólag filológiai szörszálhasogatásnak tűnő állítását, miszerint Gadamer az *Igazság és módszerben*, annak egyik legtöbbet idézett passzusában, egyszerűen összekevert egymással pár citá-

⁵ Hogy újra Koselleckre és a történelmi idő radikálisan új tapasztalatára utalhassunk. Lásd Koselleck: i. m. 17–120.

tumot.⁶ Ez a kis hiba attól duzzad nagygyá, hogy Gadamer épp e híres Rambach-idézettel tartja bizonyítottnak saját megértéskonceptiójának történeti folytonosságát, hisz így az *applikáció* tételét már a pietista hermeneutikának tulajdoníthatja – annak a pietista hermeneutikának, mely, így Kisbali és Balogh, ha mondott volna sem mondhatott volna ilyesmit. Ezután tanulmánya második részében Balogh a magyar esztétika láthatatlan történetéig, egészen Werthes magyarországi egyetemi előadásaiig vezeti vissza olvasóját, és alapos filológiai adatokkal bizonyítja: egyrészt létezett Kazinczy előtt esztétikailag megalapozott retorika itthon; másrészt Werthes nem ahhoz az esztétikai hagyományhoz kapcsolódott, melyre jellemzően gondolni szokás. Úgy vélem, elsősorban Balogh módszertani célja az, ami ezeket az eredményeket izgalmassá teszi, nevezetesen az az állítás, mely szerint a magyar esztétikatörténet valódi megértése nem nélkülözheti a neolatin filológiát módszertani eszköztárából. Többek közt éppen azért, mert a korábban láthatatlannak tűnő magyar egyetemi előadástörténet feltérképezésére csak e módszerrel vállalkozhatunk és képet is csak így nyerhetünk a kor bevetett, kanonikus esztétikájáról, mely nem feltétlen a „nagy művekben” keresendő.⁷

⁶ Kisbali: A filológia bosszúja, avagy Gadamer esete a pietista hermeneutikával. In Uő: *Sapere Aude! Esztétikai és művelődéstörténeti írások*. Szécsényi Endre (szerk.) Budapest, L'Harmattan, 2009. 89–106.

⁷ Itt használnám ki a lehetőséget, hogy röviden utaljak a kötet többi tanulmányára is, melyeket egy rövid recenzióban nem volt lehetséges bővebben rekapitulálnom. A kötet esztétikai részében olvasható a bemutatott tanulmányokon túl Somlyó Bálint *Winckelmann pillantása* című írása, mely az *autopszia*, a saját szemmel látás esztétikatörténeti problémáit elemzi tovább; Papp Zoltán *Merj itélni!* című tanulmánya, mely a kanti esztétika és felvilágosodáskonceptió kapcsolatáról gondolkozik el; majd Fórizs Gergely a XVIII.–XIX. század egyik legsajátosabb magyar zsenielméletével foglalkozik *Schedius Lajos János zsenielmélete* című tanulmányában; ezek után a kötet olvasószerkesztőjeként is közreműködő Reményi Édua *Hétköznapi esztétika* című dolgozatában a XIX. század első felének azokat a brit utilitarista esztétikai kísérleteit értelmezi, melyek a hétköznapi életben és nem a szisztematikus filozófiában mutatkoztak meg; végül pedig Gálosi Adrienne *Színház-e a színpad?* című tanulmányában a Bauhaus, egész pontosan Oskar Schlemmer színpadi képeit és annak színházelméleti viszonyait elemzi. A „történelem” szekció további szövegei közül V. Horváth Károly A zsidók *Magyarországon* című írásában filológiai adatokkal bizonyítja, hogy Lessing *Die Juden* című drámájának első magyar fordítóját tévesen hagyta ránk a hagyomány; majd Popovics Zoltán *A konstitúció mint kritika* és Cseke Ákos *Sapere aude!* című szövege egyaránt Michel Foucault-val, előbbi a foucault-i és a Kisbali által leírt felvilágosodáskonceptióval, azok hasonlóságaival, utóbbi pedig a francia filozófus felvilágo-

Nos, talán a fenti rövid ismertetések is jól illusztrálják a tanulmánykötet módszertani és egyben elméleti diszpozíciójának kulcsgondolatát. Noha a tanulmányok témájukban, sőt konkrét tudományterületükben is különböznek egymástól, mégis megegyeznek abban, hogy a Kisbali nevével jól fémjelezhető programot követve semmi mást nem csinálnak, mint hogy megkísérlik *jól bejáratott, s épp emiatt eredeti mivoltukban láthatatlanná váló kanonikus fogalmainkat és előítéleteinket történeti, gyakran egészen filológiai pontosságig menő rekonstrukcióval újraéltetni*. Úgy vélem, a kötet általános üzenetét érdemes éppen ebben a módszertani kiindulópontban fellelni – ha másért nem, már csak azért is, mert a tanulmányok itt kapcsolódnak igazán szigorúan Kisbali gondolkodásához. Ahogyan Kisbali, úgy a kötet szerzőinek elsődleges célja sem más, mint hogy olvashatóvá tegyék a hagyomány mára – épp e hagyomány útvesztői által – láthatatlanná tett, eltorzított szegmenseit, hogy így új színbe kerülhessen mind maga az a kánon, melynek keretében esztétikai, történeti, irodalmi, hermeneutikai kérdésekről gondolkodunk, mind pedig – ebből kifolyólag – saját jelenünk is. Ennek a kutatásnak esik fókuszába az esztétikai, történeti stb. beszéd módok „objektív” igényű rekonstrukciója, ugyanis nem csak az esztétikára áll Kisbali híres állítása, miszerint „a művészethez való modern viszonyt bizonyos értelemben az esztétikai beszéd mód léte teremti meg; aki nem érti ezt a beszédet, az nem léphet esztétikai viszonyba”.⁸

Maradjunk példaként az esztétikánál! Kisbali sokat idézett tézise szerint a romantikus diskurzus „az elméletet eljuttatja oda, ahol elnyeri ma is érvényes alakját, s ami – visszamenőleg – az elmélet adott kérdésfeltevései felől értelmezhetlenné teszi [az esztétika] saját történetét”.⁹ Az esztétika mint önálló filozófiai diszciplína, kiegészülve a romantikus és preromantikus művészetfilozófiák olyan

sodáskonceptiónak a kereszténységgel való kapcsolatával foglalkozik. Végül, de nem utolsó sorban, a „hermeneutika” fejezetben lelhető fel a kötet egyetlen szó szerinti művészet-történeti tanulmánya, Szentpéteri Márton *Oszloprendek tornyai* című írása, mely az angol egyetemi építészetben felbukkanó és egyre inkább elterjedő reneszánsz hatásokról, elsősorban a humanista nevelési eszményi építészeti „objektívációról” szól; illetve itt olvasható Tóth Orsolya *Az ábrándozó receptje* című tanulmánya is, mely a kötet zárótanulmányaként szolgálva Kölcsey Ferenc egy novellájába és egész pontosan a „rajongó” fogalmának alakváltozásai és itteni jelentésébe enged betekintést.

⁸ Kisbali: Ízlés és képzelet. Az esztétikai beszéd mód kialakulása a XVIII. században. In *Sapere Aude!* 64.

⁹ Uo. 65.

alapvetéseivel, mint az esztétikai élmény elsődlegessége, a műalkotás monadikussága vagy épp a művészet teljes autonómiája,¹⁰ olyan keretet teremt a szépről és a műről való gondolkodásunknak, mely egyszerűen érthetlenné teszi azt a felvilágosodásbéli „proto-esztétikai” hagyományt, melynek természetesen maga is folytatója volt. Mi már nem tudjuk *csak úgy* megérteni, mit is jelent a fenséges a brit felvilágosodás nagy gondolkodóinál, de úgy *en bloc* azt sem, mit is jelent maga az esztétikai módszer, ha azokat pusztán e fogalmak és alapvetések folytatói, tegyük fel egy Immanuel Kant nevű tehetséges szerző felől kívánjuk olvasni. A *csak-úgy-megértés* lehetetlensége pedig éppen az után a hiperkritikus történeti rekonstrukció után kiált, mely a kötet összes szövegére jellemző, s amely képes teljesíteni Kisbali tán legfontosabb küldetését is: a kulturális közhelyek ellenében működtetett föllazítást.¹¹

Természetesen nem véletlen, hogy éppen a felvilágosodás, s így a XVIII–XIX. század kerül egy ilyen kutatás előterébe, hiszen épp ebben az időszakban bukkant fel, és ami még fontosabb, *süllyedt el* modernitásunk gondolkodásának legtöbb központi eleme. Hiperkritikus, fogalmainkat és kulturális közhelyeinket zavarba hozó játékunkat éppen azokkal a történeti előítéleteinkkel szemben kell tehát érvényesítenünk, melyeket az önmagát gyakran az előítéletmentesség jegyében meghatározó felvilágosodással szemben dédelgetünk. Épp a felvilágosodás lesz az a *par excellence* terep, ahol annak ránk hagyott, és *ha jól értjük*, a mai napig figyelembe veendő és megkapó imperatívuszát alkalmaznunk kell. Hiszen a más fejével való, kanti értelemben vett „kiskorú” gondolkodás¹² épp annyira jelentheti a pusztá ostoba előítéletességet, mint ahogyan a kánonra és a hagyományra való egyszerű, kritikátlan ráhagyatkozásunkat is – márpedig az *Aufklärung* ügyesbajos dolgaival szemben kiváltképp gyakran esünk ebbe a hibába. *Sapere aude!*

Az sem a véletlenek sorát gyarapítja, hogy Kisbali és a kötet szerzői ebből az alapállásból kiindulva éppen az esztétika és a történelem filozófiájának problémáihoz jutnak el, ugyanis e két, jelen formájában a XVIII. század körül megszülető

¹⁰ E kifejezések közvetlen forrása és bővebb magyarázata egyaránt Radnóti Sándornál található. Lásd Radnóti: *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*. Budapest, Atlantisz, 2010.

¹¹ „Tehát amikor megkérdezik, hogy mit is csinálok, akkor azt mondom: föllazítás. (...) A kulturális közhelyek ellenében.” Kisbali: Egy szellemtörténet. In *Sapere Aude!* 32.

¹² Csak a tisztesség kedvéért; a kiskorúság dolgaihoz lásd Immanuel Kant: Válasz a kérdésre: Mi a felvilágosodás? In *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*. Ford. Vidrányi Katalin. Budapest, Gondolat, 1974. 80–89.

diszciplína kitüntetett módon teremti meg gondolkodásunk és kulturális önértelmezésünk közhelyeit és ezáltal fellazítandó kiskorúságunkat is. A művészet autonómiája, a műalkotás önállósága, az esztétikum és a kultúra etikai, akár emancipatorikus szerepe *nem egyszerű ügy*. Épp úgy nem, mint ahogy a világtörténelem fogalma, majd a történelmet behálózó részleges vagy általános „értelmek” problémája sem. Többek közt ennek köszönhető, hogy sem az esztétika, sem a történelem filozófiai kutatása nem különíthető el általában vett gondolkodásunktól, nem lehet *pusztán* művészeti, esztétikai, *pusztán* történelmi kérdésekről beszélnünk, anélkül, hogy bele ne ártanánk magunkat óhatatlanul modernitásunk, és így jelenkori önértelmezésünk alapvető filozófiai, társadalmi, etikai kérdéseibe is. Kisbali szavait idézve: „az európai kultúra alapértékeit mintegy kényszerűen, csak a művészetre vonatkozó spekuláció formájában értelmezhetjük újra”.¹³ Épp ezért is mozoghatnak a kötet tanulmányai ilyen széles spektrumon, az átfogó kérdésfeltevésektől egyenesen a legapróbb filológiai problémákig, hiszen, ahogy Kisbali Kantot parafrázálja, a „csekélység semmibevétele” csúnya filozófiai bűn.¹⁴ Csekélység ugyanis csak első blikkre bukkanhat fel a filozófiában. A csekélységek tudniillik mindig kinővik magukat errefelé.

Azon narratíváink, azon kedves, régi történeteink, s az ezekhez eszközként igénybe vett fogalmi készletünk, melyekkel egy probléma vagy egész kultúránk elgondolásához egyáltalában hozzáfogunk, szétszalazhatók, felbonthatók, fellazíthatók. És ahogyan az anyag apró részei egyre tágulnak, a rések egyre nagyobbak, a textúra pedig egyre lazább lesz, úgy kerülünk egyre nagyobb zavarba, s mégis úgy közeledünk kultúránk egy igazabb, bár mindenképp homályosabb és bonyolultabb képéhez. Senki nem mondta (igazából lehet, hogy igen, de e sorok szerzője semmiképp sem teszi), hogy kulturális közhelyeink fellazítása, a kényelmes hagyomány felbolygatása, fogalmaink textúráinak szétszalazása, röviden: kiskorúságunk zavarba hozatala olyan nagyon jó érzés lenne. Nem az, kényelmetlen. Ám ahogyan a rossz válaszok felfedezése elkezd minket kivezetni ránk hagyományo-

¹³ „Az olyan látszólag tisztán etikai és politikai alapfogalmak, mint az individualitás jogai, az értékek pluralitása, az autonómia, a szabadon elfogadható normák, a választható és újraválasztható hagyományok kérdéskörei alig-alig választhatók el a művészetelmélet problémáitól, s az esztétikai viták bizonyos értelemben az etikai és politikai diszkusszió »előjátékát« jelentették”. Kisbali: Kulcs a lábtörő alatt. Radnóti Sándor tanulmánykötetéről. In *Sapere Aude!* 159.

¹⁴ Kisbali: Lehetséges-e, és ha nem, hogyan? Kant történetfilozófiai írásairól. In *Sapere Aude!* 167.

zott kiskorúságunkból,¹⁵ úgy a múltunk újraértelmezése előbb a jelen destabilizálásáig, majd végül, és erre szeretnék itt most éppen kilyukadni: a jövő megmozdításáig vezet. Régi és közepes mértékben elcsépelet igazság, de mégsem tudok másra gondolni az *Esztétika – történelem – hermeneutika* elolvasása után, mint hogy majd akkor lehetünk egyszer másmilyenek, ha a jelenünk látványának megtörését a múlt szétszalazása váltja ki.

Ez pedig akkor is igaz, ha a pietista hermeneutika nem vezetett be semmiféle applikáció-tételt.

*

Az értelmezés csapongó és elkötelezett módja talán már előre jelzi az értékelés milyenségét is, ám mivel az első sorokban már lelőttem a tulajdonképpeni poént, nem is húzom tovább a szót és kibököm: nagyon magas színvonalú tanulmánykötet az *Esztétika – történelem – hermeneutika*. Elképesztően színes, sokrétű kötetéről beszélünk, melynek tanulmányai az olvasót folyamatosan új és – mi tagadás – számára gyakorta ismeretlen témák felé vezetik el, mindezt úgy, hogy előbbi az olvasás örömről sem kell lemondjon. Ugyanis a tanulmányok túlnyomó többsége könnyen olvasható, jól megírt, tiszta állításokkal él és kiemelkedően magas színvonalú, mindemellett a kortárs diskurzusban is irigylésre méltó naprakészséggel dicsekedhet, ám úgy, hogy a nagy elméleti divatokkal való pepecselésen sem bukik el. Felüdítő olyan friss szövegeket olvasni, melyek ezt a bizonyos naprakészséget nem a poszthumán elméletekkel, az identitáspolitikák tudományba fordításával vagy éppen a teljesen obskúrossá váló nyelvelméleti vagy épp pszichoanalitikus dogmák működtetésével próbálják elérni. Mindemellett külön kiemelendő, hogy bár a szerkesztési munka, miként az előszóban a szerkesztők megjegyzik, nehéz körülmények között és alapvetően teljesen csináld magad módon zajlott, mégis egy nagyon jól szerkesztett, elütéseket, hibákat tényleg csak nyomokban tartalmazó, szép és polcra kíváncsozó kötetet vehet a kezébe a kiszolgált olvasó. Azt pedig, hogy egy lábjegyzetben Fogarasi György Fogarasi Zsoltra kereszteltetett, akár be is tudhatjuk egy rejtett Kisbali-utalásnak.

¹⁵ Ami – mármint a rossz válaszok története felé fordított tekintetünk – Kisbali szerint lényegében maga a filozófia vagy legalábbis annak kiindulópontja. „Tehát ha az ember belátja, hogy nem tudja a választ, akkor a rossz válaszok kezdik izgatni.” Kisbali: Egy szellemtörténet. In *Sapere Aude!* 22.

Amit talán, nagyon-nagyon erős fenntartásokkal bár, de hiányolni lehetne, az a Kisbali írásaira oly jellemző személyesség és harcos vitakészség. A Kisbali módszerén érződő alapállás, miszerint minden filozófia a hétköznapi élet folytatása, s tulajdonképpen egy filozófiai probléma is csak akkor filozófiai probléma igazán, ha az a maga absztrakt szintjére épp a hétköznapok pillanataiból emelkedik ki, megkövetel egy olyan esszéisztikus személyességet, mellyel a szerző akár a kutatás útját bemutatva próbálja kutatása eredményeit elmesélni.¹⁶ Természetesen ezt a (például a Gadamer-kritikán remekül nyomon követhető) módszert senkitől sem ildomos és lovagias elvárni, hiszen egyrészt írásmódunk saját habitusunk kérdése, másrészt a kutató erőteljes elkötelezettsége a legtudományosabb tanulmányformában is meg tud mutatkozni – és ez, ellentétben a személyesség kifejezésével, nem is hiányzik a kötet tanulmányaiból. A harcos vitakészség kapcsán pedig érdemes csendben utalni arra, hogy talán épp azért is volt Kisbali írásainak nagyobb *tétje* és ezáltal nagyobb hatása is, mert az ő aktív éveiben még szívesebben mentek egymásnak harcias, de mégsem pusztán alattomos módon a kutatók egyes módszertani vagy akár intézményes kérdésekben. Kisbali kissé váratlanul, lényegében saját *ars poeticáját* fogalmazza meg Voltaire „antiszemitizmusával” foglalkozó cikkében. Kisbali itteni gondolatát eltulajdonítva és elferdítve azt mondhatjuk, nem föltétlen kell céhbeli elleneinket különösebben szeretnünk (már ha éppen nem éri a céhet mint céhet politikai vagy egyéb „kívülről” érkező támadás), sőt még el sem kell őket nagyon fogadnunk, csak egyszerűen békén kell őket hagynunk. „Legyünk tiszteletlenek akár, de hagyjuk békén a másikat”, írja Voltaire kapcsán Kisbali,¹⁷ s azt gondolom, hogy ebben az imperatívuszban nem csak a „hagyjuk békén”, hanem az időnkénti tiszteletlenség is jó tanács lehetne a jelen számára. Már csak azért is, hogy a kritikának, a bírálatnak, a recenzióknak lehessen súlya és már csak azért is, hogy mikor a recenzens nem talál hibát egy kötetben és annak minősége lenyűgözi őt, akkor az a kiérdemelt tisztelet valóban jelentsen valamit.

¹⁶ Az egyetlen igazán határozott kivétel Szentpéteri Márton tanulmányának első része (214–220).

¹⁷ „Ma a toleranciát valamiféle belső meggyőződésnek, a többiek, a »másság« iránti szeretetnek óhajtanánk elgondolni. Ebből aztán mindenféle konfliktus származik: jaj, szeretnem kéne a másikat, de ez az istennek se megy. Ezért aztán színlelünk is eleget.” Kisbali: „...azért mégsem kell megégetni őket”. Voltaire „antiszemitizmusáról”. In *Sapere Aude!* 241.

Ne szálljon el a szélben például, hogy az *Esztétika – történelem – hermeneutika* című, Kisbali László tiszteletére megjelent esztétikatörténeti, történetfilozófiai és filológiai munkákat magában foglaló kötet kitűnő munka.